

рима. То не значи да ми нећемо приказати шта је све обухватио босански пашалук. И не само то него гдје је згодно треба споменути улогу Босанаца у другим крајевима (рецимо, улогу босанских католичких трговаца у Београду у првој половини XVII вијека), а јасно је да треба унијети све оно што је дјеловало на развитак живота у Босни и Херцеговини (на примјер, отварање Сплитске скеле).

Морамо ускладити историју као процес и историју као резултат. Разумије се да ће бити тежак проблем да се то усклади и нађе права мјера.

Др Адем Ханџић

О ЕТНИЧКИМ КРЕТАЊИМА У РАНИЈЕМ ТУРСКОМ ПЕРИОДУ

Ја се нисам спремио за ову дискусију. Ипак, желио бих да нешто кажем у вези са излагањем проф. Филиповића о кретању стаиовништва. Чињеница је да у цијелој демографској проблематици питање миграција представља врло важно питање. Врло је, на примјер, важно и сложено питање влаха. До сада је то питање, у односу на наш задатак који треба ријешити у историји народа Босне, мало захваћено, иако су овдје у Академији одржана два симпозија о власима: о власима у средњем вијеку и власима у турском периоду, а и нешто радова је публиковано. Ипак, нико није расвјетљавао то питање које се односи на Босну у ужем смислу, на такозвани босански санџак у периоду XV – XVII вијека, што је иама овдје битно. Проф. Филиповић је дао интересантну анализу панораме влаха и њиховог утицаја у учвршћивању тимарског система у Херцеговини. Међутим, ту је захваћена ужа област и кратак период, односи се на Херцеговину и обухваћен је само крајем седме деценије XV вијека. Нешто је и другдје писано, рецимо М. Васић је писао о »Кнезовима у зворничком санџаку«, а ја о власима у сјевероисточној Босни у XVI вијеку. Али све то што је до сада дато, у односу на вријеме и на териториј, представља фрагменте према ономе шта ми треба да дамо у историји Босне. Чињеница је да је влашко становништво, на име становништво са влашким статусом, и у великим скупинама мијењало своја ранија обиталишта. То неоспорно потврђују турски извори, тј. турски законски споменици и пописни дефтери. Потичано и усмјеравано с турске стране, стратегијским и економским разлозима, то становништво се, углавном, селило од југа према сјеверу, према границама, и насељавало стратегијски важна подручја дуж важних комуникација и утврђених градова, као и подручја проријећена становништвом. Чињеница је, нпр., да постоје три објављена закона о власима. Публиковао их је проф. Филиповић. Наиме, у року од 12 година донесена су 3 закона о власима, која се односе на територију Херцеговине до средњег тока Босне, тј. Закон влаха Херцеговине из 1477. године (тј. заведен је те године, а можда нешто раније донесен), затим Закон земље Павловића из 1485. године, и Закон влаха маглајског подручја из 1489. године. У Закону о маглајским власима

изричито се каже да се то становништво досељава са стране, а у пописима, у којима је тај Закон заведен као и у другим пописима, постоје изричито подаци и о томе одакле се то становништво досељава. Тако сам утврдио поријекло неких скупина влаха, да, на примјер, маглајски власи представљају скупину влаха Бањана, дакле досељених из Херцеговине, дочим они који су населили подручје око града Теочака били су власи Рудињани. Власи, који су дошли у маглајско подручје, према попису из 1489. године, представљали су скупину од 800 домаћинстава, а да су се и они власи, тада забиљежени у земљи Павловића, доселили однекле с југа, индикација је та што се у попису из 1468. године у земљи Павловића спомињу, како је навео проф. Филиповић, 448 домаћинстава са 130 неожењених чланова. Међутим, након 17 година, донесен је Закон влаха земље Павловића. Та сама чињеница говори о томе да тај Закон регулише питања веће скупине него што је била ова скупина од 448 домаћинстава. Дакле, то су чињенице које гворе о непобитном окретању становништва. Али, исто тако је чињеница да је становништво са влашким статусом било аутохтоно, босанско, које је било стално настањено. Рецимо, баш у томе дефтеру, који цитира проф. Филиповић, спомиње се група војнука. То је влашко становништво, састављено од војнука и војничке резерве, које је имало свога сераскера, а било је распоређено од Неретве, па дуж цијеле долине Босне. Рекло би се да се и те скупине досељавају однекле с југа. Међутим, ако пратимо изворе, турске пописе, видимо да се у сарајевској нахији налазе стално настањене бројне скупине влаха, односно војнука и војничке резерве. Рецимо, у попису из 1600. године, што представља један од најзначајнијих извора за расвјетљавање структуре становништва у Босни за вријеме Мехмеда III, сина Мурата III, тј. из посљедњих година његове владавине, види се, наиме, да је то становништво, које је било војничко, да је оно у почетку било хришћанско, а касније, током процеса исламизације, све више мнјењало своју конфесионалну физиономију. У томе попису из 1600. године, наиме, налазимо само муслиманско војничко становништво, тј. поред другог, земљорадничког становништва, само војничко становништво, које је било примило ислам. У тим пописима се Херцеговина и Црна Гора показују као велики популациони простори. Према тим пописима, власи су, просто у валовима, ишли на сјевер према границама и стално су на том свом путу били апсорбирани, тако да су само мале скупине долазиле на крајња одредишта. Управо је чудно како су Херцеговина и Црна Гора представљале такав велики популациони резервоар. Рецимо, кад погледамо попис влаха херцеговачког санцака, из 1544. године, видимо кад су непобитно утврђене те миграције. Тако се у попису, који проф. Филиповић исцрпљује у споменутом свом раду 1468, наводи 4616 влашких домаћинстава. Међутим, у попису из 1544. године Херцеговина представља огроман потенцијал влашког становништва, знатно више него је, рецимо, број од 4000 – 5000 домаћинстава. То је један велики дефтер који пописује само влашко становништво. Ја се, конкретно, бавим овом проблематиком и сматрам је посебно комплексном. Тешко је да се одговорно истражи и разјасни питање у тим пописима које је становништво досељено, које се тек досељава, а које је, у ствари, ту одраније настањено и које је имало само номинални статус влаха сточара. Има примјера да су турске власти мијењале формални назив, односно статус влашког становништва. Рецимо, у попису босанског санцака из 1528 – 30. године у уводу се каже да је тадашњи велики везир, Ибрахим Паша Грк, био укинуо повластице многим повлаштеним скупинама (влашким) у Босни, али је то

довело до великих реперкусија. Као и раније, када је чињен притисак на влахе, они су почели да бјеже и преко граница на млетачку територију, тако се показало и овога пута. Због тога се приликом наредног пописа у уводу дефтера из 1540 – 42. године изричито наводи како је то влашко становништво раније било враћено у рају, како су му биле одузете повластице које су имали власи, и како је оно бјежало, те се наређује да му се поново врати статус влаха. Према томе, тешко је утврдити чињеницу: да ли је то становништво са влашким статусом било фактички влашко-сточарско, или је само добило тај статус из извјесних разлога, због своје службе на путевима и у рудницима и на тај начин мнјењало свој рајински у влашки статус.

Др Мухамед Хацијахић

НЕКИ РЕЗУЛТАТИ ИСПИТИВАЊА ЕТНИЧКИХ КРЕТАЊА У БОСНИ У XVIII И ПРВОЈ ПОЛОВИЦИ XIX СТОЉЕЋА

Нисам се нашао баш у завидном положају преузимајући обавезу да обрадим развој етничких односа у босанском пашалуку у XVIII и првој половини XIX стољећа.

Мислим да сам у мање повољном положају и од оних другова који обрађују раније турско раздобље. Они, напokon, имају на располагању турске катастарске дефтере, који пружају драгоцене податке и за проучавање етничких односа. С друге стране, у повољнијем сам положају утолико што имам на располагању католичке статистике, које дају могућност да се прати статистичко кретање ове структуре, али само ове структуре. Захваљујући вођењу матичних књига, босански бискупи су, почевши од 1743, састављали извјештаје поводом својих визитација Конгрегацији за ширење вјере у Риму. Ови извјештаји – осим, донекле, Милетићевог, у којем су садржани подаци да ли у поједином насељу има или нема муслимана и православних – помажу, дакако, само за праћење демографског развоја католичке популације. Наравно, да су од користи и шематизми, који се издају већ од године 1836, али статистичке податке садрже тек почевши од 1855. године.

Од извјесне помоћи за утврђивање бројчаног кретања становништва, али само православног и католичког, могу служити подаци о броју обвезника цизје, пошто се помоћу њихова броја може доћи до одређених процјена. Како имамо податке о католицима, то се издвајањем броја католика може доћи до броја православних. Узевши у обзир да је цизју у XVIII ст. плаћало немуслиманско мушко становништво по навршеној пунољетности, може се доћи до броја целокупне популације немуслиманског становништва, ако се зна удно пунољетних мушкараца у целокупној популацији. По нашем мишљењу, неће се много погријешити ако се узме да је однос броја обвезника цизје према укупној популацији 1:3,31.